



УДК 378.013.73.091.59

к. пед. н., доц. Мокляк В. М.  
(ПНПУ імені В. Г. Короленка)

## ОСВІТНІЙ ПОТЕНЦІАЛ ФІЛОСОФСЬКИХ ЗАСАД АКАДЕМІЧНОЇ СВОБОДИ

*Доведено, що автономія та академічні свободи є ключовими принципами управління, організації та діяльності вищого навчального закладу. Проаналізовано погляди К. Булатова, Ю. Габермаса, О. Гаврилюк, Г. -Г. Гадамера, Т. Гоббса, Ж. Дерріди, Ю. Ісаєвої, Т. Лебедєвої, Д. Локка, В. Нікольського, В. Прокопенка, О. Саввіної, К. Тімірязєва, П. Тихомірова, О. Фоміної, О. Фролової, К. Ясперса та ін. на академічні свободи як філософську категорію. Показано, що вчені трактують академічні свободи як самореалізацію особистості, забезпечення свободи дій, аспект академічної культури, моральну ціль, академічну мобільність, свободу вибору кадрів, цінність сучасного університету тощо. Освітній потенціал філософських засад академічної свободи полягає в позитивному досвіді та високій результативності їх упровадження в практику діяльності вищих навчальних закладів.*

*Ключові слова: академічні свободи, автономія вищого навчального закладу, університет, принцип, свобода, відповідальність, філософський напрям, освітній потенціал.*

## EDUCATIONAL POTENTIAL OF PHILOSOPHICAL CONCEPTS OF ACADEMIC FREEDOM

*Autonomy and academic freedoms are proven to be key principles in the management, organization and operation of higher education establishments. The academic freedoms are described in the views of K. Bulatov, Y. Habermas, O. Havryliuk, H.-H. Hadamer, T. Hobbes, J. Derrida, Y. Isaieva, T. Lebedieva, D. Lock, V. Nikolskyi, V. Prokopenko, O. Savvina, K. Timiriaziev, P. Tykhomyrov, O. Fomina, O. Frolova, K. Yaspers and others as a philosophical category. It is shown, that scholars interpret academic freedom as self-realization of the individual, ensuring freedom of action, the aspect of academic culture, moral purpose, academic mobility, freedom of choice of staff, the value of a modern university etc. The educational potential of the philosophical foundations of academic freedom lies in the positive experience and high effectiveness of their introduction into the practice of higher education institutions.*

*Key words: academic freedoms, autonomy of higher educational establishment, university, principle, freedom, responsibility, philosophical direction, educational potential.*

На початку ХХІ ст. в Україні відбувається докорінне реформування системи вищої освіти. Прийняття державних документів, які визначають напрями розвитку вищої школи (Державна національна програма «Освіта» («Україна ХХІ століття») (1993), Національна доктрина розвитку освіти (2002), Біла книга національної освіти України (2010), Національна стратегія розвитку освіти в

Україні на період до 2021 року (2013), Закон України «Про вищу освіту» (2014), Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні (2011, 2016)), орієнтація нашої держави на Європу зумовлюють зміни в діяльності вишів. Питання автономії вищих навчальних закладів актуалізовано в Законі України «Про вищу освіту» (2014), де воно займає майже третину змісту. Автономія вищих навчальних закладів разом із академічними свободами – це одна з фундаментальних основ демократії та повноцінного громадянського суспільства. Впровадження основ автономії університетів відповідає потребі оновлення на сучасному етапі не тільки діяльності вищих навчальних закладів, а й суспільних процесів у цілому.

Автономія вищих навчальних закладів виникла разом із появою університетів. Університет (перші ранні університети Європи з'явилися в Болоньї (1158), Парижі (1200), Оксфорді (1167), Монпельє (1137), Кембриджі (1209), Падуї (1222), Неаполі (1224), Саламанці (1230), Орлеані (1231), Лісабоні (1290), Празі (1347–1348), Флоренції (1349), Гейдельберзі (1385), Турині (1405), Лейпцигу (1409) та ін.) «... як інститут ставав відповідальним за організацію навчального процесу і випускні іспити згідно з загальними, надрегіональними вимогами. Така практика забезпечувала університету не тільки більшу автономію, а й суттєво впливала на розвиток навчання і культури» [11, с. 18-19]. Як зазначають сучасні дослідники, перші університети користувалися переважно правовою, політичною, економічною автономією (що було так званим привілеєм, наданим владою), але аж ніяк не академічними свободами [7]. Хоча інші дослідники називають відому хартію «Authentica Habita» законом про академічні свободи, що нагадує на думку про їх існування в період Середньовіччя.

Автономія в науковій діяльності означає, що творці фундаментальних знань мають можливість працювати за своїми планами без будь-якого зовнішнього втручання; оцінювати їх досягнення можуть лише колеги. Автономія в навчальній діяльності означає, що університет сам вирішує, які знання передавати студентам і які при цьому використовувати методики. Адміністративна автономія – можливість самостійно планувати та контролювати прийом студентів, викладацький та дослідницький персонал, розробляти власні навчальні програми, присвоювати наукові ступені та встановлювати відносини з іншими вищими навчальними закладами в країні і за кордоном. Університет користується фінансовою автономією, працюючи з відповідним контролем з боку державних органів [13, с. 341]. Проте недопустимо, щоб автономія мала суперечності з визначеними для університету формами звітності. У цьому аспекті автономію доцільно вважати відносною категорією, а академічні свободи – абсолютною, оскільки остання тісно пов'язана з ефективністю, результативністю та продуктивністю діяльності університету [13, с. 342].

Р. Бердахл, професор Мерілендського університету штату (США) представляє у взаємозв'язку поняття «автономія вищого навчального закладу» та «академічні свободи»: «Вуз, пользующийся большей автономией, естественно, более свободен в защите своего академического совета... Или, с другой стороны, какое государство так жёстко сможет произвести процедурный контроль, воздействуя тем самым на способность и мощь вуза, посредством которых вуз мог бы достигнуть своих основных целей, выбранных им самим» [18].

Сучасні дослідники присвячують питанню автономії спеціальні розвідки [10]. Як попередників автономних навчальних закладів автор вважає

українські «Академії» – Острозьку та Києво-Могилянську. Автономію Б. Пунько розглядає як: 1) академічну свободу (самостійність у навчальній роботі, яка все-таки передбачає підзвітність суспільству і незалежність від політичних партій та будь-яких інших організацій; визначення вищим навчальним закладом власних завдань, але і відповідальність перед суспільством та громадою); 2) «... продукування і поширення знань; проведення просвітницької, культурної і громадської роботи у суспільстві» [10, с. 10]; 3) самостійну регуляцію власної академічної структури, право на власні навчальні програми, визначення пріоритетів наукових досліджень та видачу дипломів магістрів і докторів [10].

Як стверджують сучасні вітчизняні науковці (В. Добреньков, В. Нечаєв), автономія та академічні свободи як вічні цінності університету і на сьогодні актуалізують: 1) незалежність університету від зовнішнього втручання в питання його внутрішньої організації і управління; 2) свободу викладання і проведення досліджень; 3) свободу членів академічного співтовариства – учених, викладачів і студентів – здійснювати академічну діяльність у рамках, визначених етичними правилами академічного співтовариства і міжнародними стандартами, без будь-якого зовнішнього тиску; 4) свободу внутрішнього розподілу фінансових ресурсів і генерування прибутку від недержавних джерел, найму персоналу, визначення умов навчання. При цьому автономія університету не обмежується жодними нормативними актами.

Імплементация основних напрямів Закону України «Про вищу освіту» в руслі автономізації вищих навчальних закладів, упровадження принципів автономії, академічних свобод, самоврядування, єдності теорії та практики у їх діяльність і зумовлюють актуальність досліджуваної проблеми.

Філософський напрям дослідження проблеми реалізації академічних свобод у вищому навчальному закладі, дотримання необхідних умов їх практичного упровадження, взаємодію з автономією (чи інституційною автономією) представляють у своїх працях К. Булатова, Ю. Габермас [1], О. Гаврилюк [2], Г.-Г. Гадамер [3], Т. Гоббс, Ж. Дерріда [5], Ю. Ісаєва [6], Т. Лебедева, Д. Локк, В. Нікольський [8], В. Прокопенко, О. Саввіна [12], К. Тімірязєв [14], П. Тихомиров [15], О. Фоміна, О. Фролова [16], К. Ясперс [17] та ін.

Метою статті є аналіз основних праць філософського напрямку дослідженості проблеми академічних свобод.

Рекомендації Юнеско «Про положення вчителів» (5 жовтня 1966 р.), Лімська декларація «Про академічну свободу і автономію вищих навчальних закладів» (Ліма, 10 вересня 1988 р.), Велика Хартія Європейських Університетів (Magna Charta Universitatum) (Болонья, 18 вересня 1988 р.), Рекомендація про статус викладацьких кадрів закладів вищої освіти (Париж, 11 листопада 1997 р.), Хартія основних прав Європейського союзу (Ніцца, 7 грудня 2000 р.), Декларація академічної свободи (права людини в науковій діяльності) (14 травня 2007 р.), «Етичний кодекс» членів Фулбрайтівського товариства України (Київ, 19 жовтня 2007 р.), Всесвітня декларація про вищу освіту для XXI ст.: підходи та практичні заходи (Париж, 9 жовтня 1998 р.), Декларація з питань науки та використання наукових знань (Будапешт, 1 липня 1999 р.), Конвенція «Формування майбутнього» (Саламанка, 29-30 березня 2001 р.), Лісабонська декларація (Університети Європи після 2010 р.: різноманіття за єдності мети) (Брюссель, 13 квітня 2007 р.), Хартія університетів України «Академічні свободи, університетська автономія та освіта» (Ялта, 12 червня 2009 р.) – міжнародні

документи, в яких знаходимо підтвердження необхідності існування та дотримання академічних свобод.

Законом України «Про вищу освіту» визначено, що академічні свободи – це самостійність і незалежність учасників освітнього процесу під час провадження педагогічної, науково-педагогічної, наукової та/або інноваційної діяльності, що здійснюється на принципах свободи слова і творчості, поширення знань та інформації, проведення наукових досліджень і використання їх результатів та реалізується з урахуванням обмежень, встановлених законом. Автономія університету й академічна свобода тісно пов'язані між собою, але під цими термінами мають на увазі різні поняття. На думку Г. Кемалія, якщо перше – це інституційна влада; то друге – це особистий привілей, погоджений із викладачами для гарантії необмежених пошуків, передачі, поширення істини та знань.

Узагальнивши існуючі дефініції поняття «академічна свобода», учені Д. Герцюк та О. Линовицька стверджують, що вона означає: 1) свободу членів академічного співтовариства, кожного зокрема чи всіх разом, у прагненні до розвитку і передачі знань через дослідження, викладання, творчу діяльність; 2) утримання з боку владних структур від використання системи освіти як інструменту для пропаганди; 3) забезпечення викладацькому складу і студентам усіх вищих навчальних закладів умов для автономії і свободи викладання, навчання і дослідницької діяльності без зовнішнього втручання; 4) відкритий доступ до інформації про суспільні справи і справи своєї установи, можливість обмінюватися інформацією з колегами у своїй країні і за кордоном.

К. Булатова, О. Гаврилюк, Т. Лебедева, В. Прокопенко, О. Фоміна [2] розглядають академічні свободи у взаємозв'язку з різними типами автономії вищого навчального закладу, обґрунтовують особливості взаємодії академічних свобод з різними типами автономії. Особливу увагу приділено професійній автономності викладача вищого навчального закладу.

У XIX ст. академічні свободи були предметом дослідження багатьох дослідників. У лекції «Академическая свобода и развитие философии в Германии», яку прочитав 17 вересня 1904 р. студентам Московської духовної академії письменник, викладач П. Тихомиров [15], автор піднімає питання про те, чому німецька філософія стоїть в авангарді світової філософії, адже інші народи не менш здібні до такого роду досліджень. Відповідь на це питання – «не в свойствах самого немецкого ума, как такового, а в особенно благоприятных условиях его развития и в обстановке его деятельности» [15, с. 66-67]. Враховуючи те, що всі філософи Німеччини мають університетську освіту і самі є або професорами, або доцентами університетів, основна ознака, якою характеризуються вищі навчальні заклади країни, – свобода. «Университетская наука в Германии – свободна, свободно ее преподавание и свободно ее изучение. Эта, как ее называют немцы «академическая свобода» [15, с. 67] має дві сторони: свобода викладання (професори мають право викладати що завгодно і як завгодно) та свобода навчання (студенти мають право вчити що завгодно, де завгодно і як). Країна відома свободою в університеті, яка не обмежена ніякими заборонами і визначається лише специфікою людського розуму. «Свобода мышления, исследования и преподавания есть ревниво охраняемый палладиум неписанной конституции немецкого народа» [15, с. 68]. Відмінна риса свободи викладання – професори можуть пропагувати будь-які ідеї науки, яку вони викладають. Студент зобов'язаний на початку навчання в університеті обрати

одну платну дисципліну і необмежену кількість безкоштовних, мінімум одну. Під час семестру він має право не з'являтися в університет і вважається «іматрикульованим». Наприкінці занять він приносить професору свою «іматрикуляційну книжку» і останній ставить відмітку, що курс прослухано. Студент упродовж навчання в університеті користується всіма правами, незалежно від своєї явки на заняття: безкоштовне лікування в клініці або в університетських професорів медицини, пільгове або безкоштовне отримання ліків в аптеках, право бути засудженим саме університетським судом, якщо справа не кримінальна та студента не розшукують в інших справах, свобода від затримання поліцією та від арешту [15, с. 73]. Студент навчався в університеті необмежену кількість часу; були випадки, коли в газетах з'являлося повідомлення про смерть «вічного студента», якому виповнилося 60 років. Студенти мають право переходити з одного університету в інший, і між ними це вважається необхідною справою. Хто хоче, той може навчитися багато чому; є й такі, хто нічому не вчиться, і це вважають нормальним явищем.

Студент користується свободою не тільки в навчанні. Університет не ставить собі за мету виховувати студентів, останні живуть і поводять себе так, як вважають за потрібне. Не існує ніякої інспекції з нагляду за студентами. П. Тихомиров робить висновок, що «с педагогической точки зрения результаты свободы оказываются совершенно такими же, как и результаты нашей школьной педагогики со всеми ее инспекторами, суб-инспекторами, надзирателями и т. п.» [15, с. 75].

Професори та громадські діячі XIX ст. підкреслювали позитивний вплив автономії та академічних свобод на розвиток університету. У тих країнах, де університети не втрачали свого самоуправління, відбувався стабільний розвиток науки та панувала свобода думки. К. Тімірязев говорив: «Право университетского самоуправления является, конечно, не самоцелью, а только средством осуществления гораздо более важного общего блага – обеспечения одного из коренных и первичных источников свободной мысли – свободы преподавания» [14, с. 448].

К. Тімірязев переконаний, що університетські колеги самі мають обирати своїх членів. «Только под условием полного контроля общественного мнения, только при полной гласности этой деятельности избирательных коллегий ... самый важный акт самоуправляющихся коллегий будет обеспечивать умственный и нравственный уровень представителей университетской науки» [14, с. 448-449]. Відомий публіцист нервом університету називає самоуправління. Німеччина та Англія, які ніколи не відмовлялися від університетського самоуправління, не шкодували з цього приводу, адже це давало можливість вищим навчальним закладам розвиватися. Франція ж, у якій ціле століття самостійність університетів була під заборною, змушена була звертатися до позитивного досвіду Німеччини у відновленні нормальної діяльності університетів на засадах автономії та академічних свобод. Невід'ємним правом університетської колеги має бути право обрати своїх членів. Професорська корпорація повинна бути звільнена від опіки попечителів, деканів та ректора. Автори статуту 1884 р. начебто вводили в дію академічні свободи у вітчизняних університетах на зразок німецьких. Проте німецький студент є повноправним господарем свого життя та володіє багатьма правами та привілеями (дивись [15]). Високий рівень мобільності німецьких студентів та широка свобода вибору дисциплін сприяють якісній освіті. Нашого ж

студента закріплено в своєму навчальному окрузі. І тоді, коли у розвинених західноєвропейських країнах мотивом відвідати цікаві лекції були всесвітньо відомі імена вчених та професорів, то у вітчизняних університетах студенти схожі на кріпосних, адже не мають такої свободи руху та вибору предметів. Для студентів в університетах Центральної, Східної та Південної України було введено обов'язкову плату за навчання і навіть більшу, ніж той мінімум, який було встановлено статутом. Німецький студент записується тільки на ті лекції, відвідування яких він вважає за потрібне і на яких він отримує потрібні знання.

Німецького студента не контролює поліція так, як вона контролює студента в університетах Російської імперії. І наш студент дуже часто сприймає університетську адміністрацію як поліцію, яка обмежує його, контролює, робить зауваження, наказує, засуджує чи відраховує з університету [14].

Філософське обґрунтування академічних свобод знаходимо у працях всесвітньо-відомих філософів. Так, Ю. Габермас у своїй праці полемізує з В. фон Гумбольдтом та Ф. Шлейєрмахером. На думку Ю. Габермаса, вони пояснювали, що наявність в університеті: «зовнішньої форми внутрішньо необмеженої свободи є в інтересах самої держави. Така культурна держава бажана з огляду на благодатні наслідки, викликані всеоб'єднавчою і всезагальнювальною силою науки, інституалізованої у формі дослідження» [1, с. 195]. У поглядах В. фон Гумбольдта ідея єдності освіти та науки виявилася занадто оптимістичною, і ціною, яку мав заплатити університет за свою свободу, було поєднання просвітницько-емансипаторського завдання з політичною нейтральністю [1, с. 199].

Г.-Г. Гадамер по-своєму розуміє академічні свободи. Суть їх не в тому, щоб «на підставі старих привілеїв Середньовіччя чи Новочасної епохи творення держав становила б замкнений світ у собі, яка б втілювала і гарантувала ідеал академічної свободи» [3, с. 178]. Німецький філософ переконаний, що в суспільстві сьогодні всі сторони життя регламентовані. І коли викладачі або дослідники здобувають собі необхідну свободу – у цьому і проявляється сучасна Г.-Г. Гадамеру ідея академічних свобод. Він цінує те, що вчений може бути з вилючений з щільної мережі сучасного політичного життя та політичного устрою. Простір свободи потрібний людині для того, щоб зуміти реалізувати свої можливості [3, с. 181]. Знайти його і навчитися в ньому рухатися – ось мета життєдіяльності сучасної людини.

Т. Гоббс свободу розумів як право робити все те, що не заборонено законом. Ціль законів не в тому, щоб утримувати від усяких дій, а в тому, щоб дати їм правильний напрямок. Закони подібні до огорож уздовж дороги, тому зайвий закон шкідливий і непотрібний [9]. З іменем Т. Гоббса дослідники пов'язують появу академічних свобод.

Ж. Дерріда стверджує, що ні за часів Середньовіччя, ні в ХХ – ХХІ ст. університет не був повністю незалежним інститутом. Це такий «заклад, який водночас проектує свою діяльність назовні й запекло тримається власних меж, тобто є водночас і вільним, і керованим» [5, с. 264]. Але за своєю суттю університет дає можливість мислення та відмежування. «Внутрішній ритм Університету як єдиного цілого – є незалежним від суспільного часу і пом'якшує наполегливі накази, забезпечує дорогоцінну свободу дій» [5, с. 264].

Д. Локк вважає, що люди мають право на життя, рівність, свободу та приватну власність. Громадяни передають державі частину своїх суверенних

прав, власником яких вони залишаються і надалі. Держава повинна забезпечувати їх на кращому рівні, ніж це можуть самі люди в природному стані. З іменем Д. Локка, як і з іменем Т. Гоббса, пов'язують появу академічних свобод [4].

Необхідність збереження дослідницької функції університету послідовно обґрунтовує К. Ясперс у книзі «Ідея університету» (1949 р.), яка витримала два перевидання. Книга є логічним продовженням ідей В. Гумбольдта. Університет визначено як спільнота вчених та студентів, які зайняті спільним пошуком істини [13, с. 115]. Завдання університету: «перше – дослідження, навчання й здобування певних професій, друге – освіта й виховання, третє – базоване на спілкуванні духовне життя, четверте – космос наук» [17, с. 134].

К. Ясперс підкреслював свободу студентів під час опанування ними наукової істини: «Внутрішня свобода – єдина висока цінність, яку окрема особа може здобути самовихованням в атмосфері Університету, – втрачалася в умовах виховання, що розвивалося у духовних орденах, а також у військових (кадетських) закладах, в яничарстві... Лише будучи вільними, ми досвідчуємо первісне прагнення до знань, а відтак людську самостійність, даровану і водночас накинену Богом» [17, с. 132]. Свобода навчання – наслідок свободи викладання.

Сучасні вчені по-різному визначають унікальний феномен вищої школи – академічні свободи. У дисертації Ю. Ісаєвої «Свобода научного творчества в гуманитарном знанні: філософско-культурологічний підхід» [6] один із параграфів має назву «Феномен академічної свободи, її специфіка в гуманитарних науках». Автор вивчає взаємозв'язки між гуманітаристикою та суспільством, владою, домінуючою ідеологією і виходить на той образ науки, який прийнято називати «академічні свободи». У розумінні академічних свобод виявлено чотири аспекти: історичний, культурологічний, політико-ідеологічний, соціальний. Доведено, що за рахунок академічних свобод наука вписується в соціокультурний контекст. Ю. Ісаєва обґрунтовує, що академічні свободи мають специфічне значення і виходять за межі громадянських свобод, що потребує подальших досліджень.

В. Нікольський розкрив діалектичний характер категорії академічної свободи, який полягає в самостійності й незалежності, по-перше, академічного співтовариства, по-друге, особистості. У його дисертації показано, що в соціально-філософському контексті академічна свобода осмислена, насамперед, як аспект академічної культури й, відповідно, академічної ідентичності. Виявлено соціокультурні засади генезису ідеї академічної свободи, які виражаються у становленні знання як джерела соціальних трансформацій і пов'язані з ростом соціально-політичного, культурного й економічного впливу університету на суспільні процеси. Установлено, що культурно-історична динаміка ідеї академічної свободи в епохи Відродження й Нового часу відбувалася під впливом зміни ціннісних орієнтацій академічного співтовариства, що виразилося в політизації й аристократизації академічної діяльності, що призвело до зайвої самодостатності й замкнутості. В якості основних соціокультурних факторів, що виявляють визначальний вплив на динаміку ідеї академічної свободи в сучасних умовах, виділено політичні, економічні й культурні аспекти процесу глобалізації, а також вплив ідеологій суспільства знань, які розкривають відносини між вищою освітою, державою та ринком. Доведено, що академічна свобода – ціннісний принцип, що фіксує як внутрішні, так і зовнішні умови професійної діяльності вчених, а також найважливіший елемент наукової раціональності. Вироблено

систему філософських засад академічної свободи, що включає онтологічні, епістемологічні, аксіологічні, антропологічні та праксеологічні складові [8].

В. Нікольський дає своє розуміння категорії «академічні свободи». Академічна свобода – історично мінлива категорія, як за формою свого життєвого втілення, так і за змістом. Проблема академічної свободи для філософії пов'язана з проблемою визначення змісту цієї категорії як однієї з універсальїй культури в широкій соціальній перспективі, а також у сенсі академічної культури або культури академічного співтовариства. Філософія, виявляючи зміст універсальїй культури, виступає як теоретичне ядро світогляду, а стосовно академічної свободи – раціоналізує підстави академічної культури. Саме тому проблему академічної свободи розглянуто вченим у ракурсі соціальних відносин між академічним співтовариством і його соціальним оточенням. Категорія академічної свободи – це сполучна ланка науки, освіти та суспільства. Як категорія науково-освітньої культури, академічна свобода характеризує людину як суб'єкта соціальних відносин, з його особистісним ставленням до ціннісного виміру суспільства [8, с. 3].

О. Саввіна в дисертації «Академическая этика: общие принципы и прикладные аспекты» показала зміни, які відбулися в місії та цілях університетської моделі В. Гумбольдта в останні десятиліття у порівнянні з ХІХ – поч. ХХ ст.: принцип академічної свободи (свобода викладання та свобода навчання) переважно став сприйматися не як засіб досягнення істини (що передбачалося в моделі університету В. Гумбольдта), а як моральна ціль, виражена в гарантії дотримання прав та свобод студентів та викладачів [12].

О. Фролова у дисертації аналізує академічні цінності університету в соціально-філософському осмисленні та в контексті ринкових відносин, провідні фактори трансформації ціннісних орієнтацій сучасного університету та принцип відповідальності як ціннісну основу академічного етосу [16]. Інституційну автономію та академічні свободи автор розуміє як провідні академічні цінності сучасного університету і описує як загрозу можливість їх витіснення разом із інтеграцією навчання та наукових досліджень принципами ефективності, конкурентоздатності та якості вищої освіти. Ми не погоджуємося з думкою філософа і стверджуємо, що на названих принципах повинна бути побудована діяльність вищого навчального закладу і вони не мають виключати один одного. «Ценностями современного университета являются институциональная автономия, как способность независимо от внешнего влияния определять свои цели и самостоятельно выбирать пути и принимать решения для их достижения, и академическая свобода как свобода в проведении исследований и в процессах преподавания и обучения» [16]. Незважаючи на трансформації у вищій освіті, інституційна автономія та академічні свободи повинні залишатися провідними принципами діяльності вищого навчального закладу. Крім того, ці два основні принципи передбачають і ефективність, і конкурентоздатність випускників, і якість вищої освіти.

Отже, у процесі наукового пошуку доведено, що академічні свободи разом з автономією є провідними принципами управління, організації та діяльності вищого навчального закладу. Загалом, академічні свободи передбачають свободу викладання, навчання та наукових досліджень. Прискорений розвиток вищої освіти в Німеччині відбувся після відкриття Берлінського університету (1810 р.) у зв'язку з упровадженням у практику його діяльності академічної свободи. Проте



самостійність вишу цінна лише у поєднанні з відповідальністю за свою діяльність, якість наданих освітніх послуг та високий рівень конкурентоздатності випускників. Учені вважають, що академічні свободи – це самореалізація особистості, забезпечення свободи дій, аспект академічної культури, моральна ціль, академічна мобільність, свобода вибору кадрів, цінність сучасного університету тощо. Подальшого дослідження потребує правовий напрям розробки академічних свобод, а також їх легітимізація у нормативно-правових документах інших країн.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Габермас Ю. Ідея університету – навчальні процеси / Ю. Габермас // Ідея університету : Антологія / Упоряд. : М. Зубрицька, Н. Бабалик, З. Рибчинська; відп. ред. М. Зубрицька. – Львів : Літопис, 2002. – С. 185–210.
2. Гаврилюк О. А. Университетская автономия и академическая свобода преподавателей вузов в современной России / О. А. Гаврилюк, К. А. Булатова, Т. П. Лебедева, Е. Г. Фомина, В. С. Прокопенко // Вестник Томского государственного педагогического университета. – 2013. – № 9 (137). – С. 71–77.
3. Гадамер Г.-Г. Ідея університету – вчора, сьогодні, завтра / Г.-Г. Гадамер // Ідея університету : Антологія / Упоряд. : М. Зубрицька, Н. Бабалик, З. Рибчинська ; відп. ред. М. Зубрицька. – Львів : Літопис, 2002. – С. 167–184.
4. Гриценко М. Зарубіжний досвід розвитку академічної свободи й автономії університету : компаративний аналіз / М. Гриценко // Versus. – 2016. – № 1 (7). – С. 54–59.
5. Дерріда Ж. Закон достатньої підстави: Університет очима його послідовників / Ж. Дерріда // Ідея університету: Антологія / Упоряд. : М. Зубрицька, Н. Бабалик, З. Рибчинська; відп. ред. М. Зубрицька. – Львів : Літопис, 2002. – С. 235–265.
6. Исаева Ю. А. Свобода научного творчества в гуманитарном знании : философско-культурологический подход: дисс. ... канд. филос. наук : 09.00.13 / Исаева Юлия Анатольевна. – Нижний Новгород, 2006. – 170 с.
7. Ківалов С. В. Університетська автономія: генеза ідеї та історичний досвід її впровадження / С. В. Ківалов // Актуальні проблеми політики, 2015. – Вип. 56. – С. 3–11.
8. Никольский В. С. Философские основания академической свободы : дисс. ... доктора филос. наук : 09.00.11 / Никольский Владимир Святославович. – М., 2011. – 322 с.
9. Погляди Томаса Гоббса на державу і право [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://pidruchniki.com/1184072051775/pravo/poglyadi\\_tomasa\\_gobbsa\\_derzhavu\\_pravo](http://pidruchniki.com/1184072051775/pravo/poglyadi_tomasa_gobbsa_derzhavu_pravo) (дата звернення: 12.08.2017). – Назва з екрана.
10. Пунько Б. Автономія Університетів України : наукова доповідь суспільству / Б. Пунько. – Львів : СПОЛОМ, 2013. – 24 с.
11. Радул О. Історія вищої школи Європи (V ст. – середина XX ст.) : монографія / Ольга Радул. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2011. – 536 с.
12. Саввина О. В. Академическая этика: общие принципы и прикладные аспекты: дисс. ... канд. филос. наук : 09.00.05 / Саввина Ольга Владимировна. – М., 2011. – 169 с.

13. Садовничий В. А. Университетское образование: приглашение к размышлению / В. А. Садовничий, В. В. Белокуров, В. Г. Сушко, Е. В. Шикин. – М. : Издательство Московского университета, 1995. – 352 с.

14. Тимирязев К. А. Академическая свобода: (мысли вслух старого профессора) / К. А. Тимирязев // Университетская идея в Российской империи XVIII – начала XX веков : антология : учеб. пособие для вузов / Герм. ист. ин-т в Москве, Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова, Харьк. нац. ун-т им. В. Н. Каразина ; сост. : А. Ю. Андреев, С. И. Посохов. – М. : РОССПЭН, 2011. – С. 446–455.

15. Тихомиров П. В. Академическая свобода и развитие философии в Германии: лекция студентам Московской Духовной Академии / П. В. Тихомиров // Богословский вестник. – 1905. – Т. 2. – № 5. – С. 65–94.

16. Фролова Е. В. Академические ценности современного университета: социально-философский анализ: дисс. ... канд. филос. наук : 09.00.11 / Фролова Елена Владимировна. – М., 2006. – 144 с.

17. Ясперс К. Идея университету / К. Ясперс // Идея университету: Антологія / [упоряд. : М. Зубрицька, Н. Бабалик, З. Рибчинська] ; відп. ред. М. Зубрицька. – Львів : Літопис, 2002. – С. 109–165.

18. Berdahl R. Academic freedom, autonomy and accountability in British universities' / R. Berdahl // Studies in Higher Education, 1990. – № 15. – P. 169–180.

vovchik-teacher@rambler.ru

Рецензент: д. пед. н., проф. Дем'янчук О. Н.